

проявами "націоналістичних тенденцій". Демократичний за своїм характером, глибоко національний за своїм змістом краєзнавчий рух входив у протиріччя з все міцніючою та поглинаючою тоталітарною системою. Згодом

на його натхненників та учасників чекав жорстокий вирок...¹³

В.П. Коцук, А.Ю. Теодорович

- 1 П.Т.Тронько, Скляренко Є.М. Основні підсумки і дальші завдання історико-краєзнавчих досліджень//Український історичний журнал.-1979.-№11.-С. 51-61.
- 2 Санцевич А.В., Комаренко Н.В. Развитие исторической науки в Академии наук Украинской ССР.-Киев? 1986.
- 3 Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України).-Ф. 166, оп. 3, спр. 419.-Арк. 35: Інститут рукописів Національної бібліотеки України (ІР НБУ).-Ф.Х, спр. 1685.-Арк. 1-12; там само.-Спр. 2807.-Арк. 19; Апанович Є.М. Комиссия истории Киева Академии наук УССР //Киев в фондах ЦНБ АН УССР.-К., 1984.-С. 161.
- 4 Київ та його околиця в історії та пам'ятках під ред. М.С.Грушевського.-К., 1926.-С. 19.
- 5 О деятельности научного комитета Наркомпроса и научных учреждений и организаций Украины (1921-23 гг.).-К., 1923.
Записки Вінницького українського пед. технікуму.-Т. 1.-Вінниця.-1929.-С. 75-105, 107-112.
Записки Дніпропетровського ІНО.-Житомир.-1926.-Кн. 1.-С. 1-97.
- Толстов П. Студенчество и краеведение.-Т.-1930; та інші.
- 6 Тронько П.Т. Досвід і проблеми історичного краєзнавства в навчальних закладах//Проблеми вивчення краєзнавства у вищій школі.-Кіровоград, 1990.-С. 4.
- 7 Заремба С.З. Краєзнавча діяльність наукових товариств на Україні в 20-30-х роках//IV Республіканська наукова конференція з історичного краєзнавства.-К., 1990.-С. 34.
- 8 Вінницька філія ВБУ при Українській Академії наук. Кабінет виучування Поділля. Вип. 15. Звідомлення ВФ ВБУ та Кабінету виучування Поділля з 1.Х.26 до 1.Х. 27.-К., 1927.
- 9 Краеведные учреждения СССР.-Ленинград.-1925.
- 10 ЦДАВО України.-Ф. 166, оп. 3, спр. 406.-Арк. 16; там само.-Арк. 18.
Звідомлення ВУАН у Києві за 1925 рік.-К., 1926.
- 11 Петров В. Місце фольклору в краєзнавстві.-К.-1926.
- 12 Скляренко Є.М. История фабрик и заводов УССР.-К.-1986.
- 13 Репресоване краєзнавство (20-30 роки).-К., 1991.

КРАЄЗНАВСТВО ХМЕЛЬНИЧЧИНИ: ПОШУКИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Обласна організація Всеукраїнської спілки краєзнавців, незважаючи на скруту, живе і діє, продовжує нелегку пошукову та дослідницьку роботу з вивчення історії, культури та етнографії краю, створення об'єктивної історії Хмельниччини.

Останнім часом в області завершено роботу щодо видання 10-ти томної історико-меморіальної "Книги Пам'яті". Розпочато роботу з створення документальної книги "Реабілітовані історією", метою якої є висвітлення трагічних сторінок, зумовлених політичними репресіями, повернення народів чесних імен громадян, знищених тоталітарним режимом. Продовжується створення описів населених пунктів, окремих колективів, життєписів видатних земляків тощо.

Відбулися науково-краєзнавча конференція "Дунаєвщина очима дослідників і свідків історичних подій", Всеукраїнська наукова історико-краєзнавча конференція "Велика Во-

линь", присвячена 470-річчю від дня народження князя К.В.Острозького, Всеукраїнська наукова історико-краєзнавча конференція "Хмельниччина: роки становлення та поступу (1937-1997 рр.)", Всеукраїнська науково-практична конференція "Підприємство на Хмельниччині: Історія і сучасність", Всеукраїнська історико-краєзнавча конференція "Поділля і Південно-Східна Волинь в роки Визвольної війни українського народу середини XVII століття".

Організаторами краєзнавчої діяльності є вчені наших вузів. Серед них: Баженов Л., Винокур І., Войнаренко М., Григоренко М., Гавришук А., Журко О., Завальнюк О. Копилов А., Прокопчук В., Петров М., Рибак І., Степанков В., Слободянюк П. Сесак І., Суrowsий А., Струманський В., Смоленюк П., Сілін Р., Співачук В., Філінюк А., Якубовський В.

Активно працюють щодо дослідження історії нашого краю вчені Тронько П., Мицик Ю. (Київ), Скавронський П. і Костриця М.

(Житомирщина), Пашук І. (Рівне), Бондаренко Г. (Луцьк).

Методичне забезпечення дослідницької діяльності краєзнавців-спеціалістів і аматорів здійснює центр дослідження історії Поділля, яким керує доктор історичних наук Л.Баженов.

При обласній науковій універсальній бібліотеці (директор Карван С.) діє клуб "Краєзнавець", який об'єднує дослідників-краєзнавців, істориків, працівників музеїв, архів, освітян, усіх, хто не байдужий до історії, культури рідного краю. У клубі відбуваються презентації краєзнавчих видань, літературно-мистецькі вечори, зустрічі з видатними людьми краю.

Традиційним стали виїзні засідання клубу у с.Сорокодубах Красилівського району на Булаєнківських читаннях, Старій Синяві з нагоди 350-річчя Пилявецької битви тощо.

Видали книги голова Теофіпольської районної організації І.Стасюк "Теофіпольщина: сторінки історії сіл району" та "Нариси історії Теофіпольщини", завідувач відділу обласного краєзнавчого музею О.Пажимський "Садиби і ансамблі Подільської Волині"; краєзнавець М.Манкевич "Старокостянтинівщина: історичний формуляр"; краєзнавець з Красилова Ю.Гжимайло "Місто над Случем" та "Походження назв містечок і сіл Красилівщини"; краєзнавець з Городка В.Соха: "Сатанів", краєзнавці обласного центру Д.Брилінський: "Матеріали до словника Подільських говірок", М.Мамаєва "Розповідають вулиці міста"; П.Слободянюк "Культура Хмельниччини", Є.Назаренко "Полковник Остап Гоголь".

Дунаєвецька районна організація (голова Віктор Прокопчук) видала декілька книг про рідний край, зокрема, "Дунаївці: краєзнавчий нарис", "Дунаївці і дунаївчани: їх роль і місце в історії Поділля", "Археологія Дунаєвеччини", "Нескорені", "Пам'ять", "Тернова стежка", "Просвітителі з Поділля", "Краєзнавство на Поділлі: історія і сучасність", "Леонід Луган: дорога у вічність".

Дослідникам надаються матеріали і послуги обласним державним архівом, обласним історико-краєзнавчим музеєм та обласною науковою універсальною бібліотекою, що володіють відповідними фондами, в тому числі унікальними.

З метою заохочення дослідників розпорядженням голови обласної державної адміністрації встановлена обласна історико-краєзнавча премія ім.Юхима Сіцинського. Лауреатами премії за кращі здобутки в галузі історії, культури, мистецтва, природних наук та екології стали: Степан Гуменюк - колишній голова обласної Спілки (помертв.), Петро Тронько - академік НАН України, Іван Стасюк - голова Теофіпольської районної організації Спілки краєзнавців, Іон Винокур - зав.кафедри Кам'янець-Подільського університету, Євген Назаренко - крає-

знавець, член президії обласної Ради організації Всеукраїнської спілки краєзнавців.

Грошовими преміями, почесними грамотами заохочувались такі дослідники-аматори: Байдич О., Журко О., Захар'єв В., Карван С., Бровчук І., Манкевич М., Міньков І., Мовчак В., Пажимський О., Павлюк В., Прокопчук В., Тарчевська Б.

У краєзнавчих виданнях публікувались нариси про краєзнавців Л.Баженова, І.Винокура, М.Магєру, В.Мончака, Є.Назаренка, В.Сваричевського, Р.Сіліна, Г.Хотюна.

Президія обласної організації узагальнила одержані інформації про діяльність районних і міських організацій Спілки.

В раді організацій вироблено відповідну структуру. Між членами президії розподілено обов'язки, зокрема: бібліотечне краєзнавство, екологічне краєзнавство, історичне, музейне краєзнавство, етнографія, акція "Пам'ять", наукова робота. Такий розподіл, до прикладу в Дунаєвецькому районі.

В Городоцькій організації пошукову роботу ведуть комісії: архівна, бібліотечна, географічна, історико-літописна, музейна, історії релігії, літературно-мистецька, пам'яток історії, мовно-ономастична, молодіжна.

Створено робочі групи з підготовки матеріалів для написання історії сіл і міст. В Ярмолинецькому районі її очолює Б.Забачинський - заступник голови райдержадміністрації, як того вимагає облдержадміністрація.

Наша справа - методичне керівництво. Голова Дунаєвецької організації В.Прокопчук розробив рекомендації з підготовки та написання нарисів про минуле, які в грудні минулого року опубліковано в районній газеті, де також подано перелік джерел - давніх видань. Зрозуміло, що дослідницьку роботу проводитимуть місцеві краєзнавці.

В Дунаєвецькому районі створено 52 первинних осередки, а в них - 844 члени спілки. В їх складі вчителі, культосвітні працівники, ветерани війни і праці, учні старших класів.

У Чемеровецькому районі діє 39 осередків, в них - 480 чоловік.

Входить у практику проведення регіональних науково-теоретичних конференцій. У Кам'янець-Подільському районі вони відбулися з таких питань: "День української писемності та мови", "350-річчя Пилявецької битви", "80-річчя Української революції", "75-річчя утворення Кам'янець-Подільського району", "Пам'яті голодомору 1932-1933 рр.". В Дунаєвецькому районі "Моє село: роль і місце в історії" в с.Михайлівці; "В.Затонський - громадський, політичний діяч, науковець" в с.Лисець. Актуальністю тем визначились конференції в Ізяславі, Славуті, Полонному, Ярмолинцях та інших райцентрах.

В минулому році більше надавалось уваги виставкам, насамперед з краєзнавства. Серед них: "До 75-річчя з дня народження краєзнавця С.Оліневича" в Дунаївцях; "Земляки воїни-інтернаціоналісти в Новій Ушиці"; "З історії села Солобківці, його економіки і культури" в Ярмолинецькому районі; "До дня 80-річчя Української Народної Республіки" в Кам'янець-Подільському районі; "Край мій - Волинь" у Старокостянтиніві. Організувалися виставки "Художня обробка дерева", "Народна вишивка", "Червона лоза", "Природа і фантазія". Картини місцевих художників виставлялись в багатьох населених пунктах.

Надається увага пропаганді і популяризації краєзнавчих досліджень по телебаченню і радіомовленню, в районних газетах введені спеціальні рубрики: у Волочиську - "Вікно в історію", в Городку - "Люби і знай свій рідний край", Старокостянтиніві - "Звичаї, традиції, обряди" та "З невичерпних джерел", у Славуті - "Наш край".

Відомо, що в ряді місць практично припинили діяльність товариства охорони пам'яток історії та культури. Турбота про охорону і використання пам'яток лягла на плечі краєзнавців, ветеранські організації, школярів.

В Городоцькому, Дунаєвському, Кам'янець-Подільському, Красилівському, Новоушицькому, Старокостянтинівському, Хмельницькому, Чемеровецькому районах проведено огляд пам'яток Великої Вітчизняної війни, визначено об'єм ремонтних і реставраційних робіт. За всіма пам'ятками війни, місцями поховань шефствує молодь.

Юні краєзнавці Ярмолинецького району разом з активістами товариства охорони пам'яток та радами ветеранських організацій забезпечують збереження пам'яток минулих поколінь.

Про доробок краєзнавців свідчить і таке: в м. Полонному діє історико-краєзнавчий гурток "Полонь" (кер. вчитель історії Бровчук І). Формування є юридичною особою, має свою атрибутику, право займатися підприємницькою діяльністю. Його мета - залучати до краєзнавчої роботи талановиту молодь, націлювати її на вступ до вищих навчальних закладів і після того, як юнаки та дівчата здобудуть відповідні знання, повернуться в свій рідний край, вони продовжать вивчати історію краю вже на високому професійному рівні. Майже всі члени гуртка стали дійсними членами Малої академії наук, мають обласні і, навіть, міжнародні нагороди.

Учні шкіл займаються також природоохоронною роботою. В Новоушицькому районі, наприклад, в усіх школах є кутки, а в школі №1 райцентру - кабінет природи. Працюють вагони "Блакитних" і "Зелених" патрулів, юних друзів лісу. Посаджено близько 300 дерев і кущів, закладено 12 парків та алей. Виго-

товлено і розвішано 500 шпаківень, взято під охорону мурашники і водні джерела.

Члени туристичного клубу "Случ", що в Старокостянтинівському районі, щорічно в урочищі "Новики" очищають джерела. Краєзнавець В.Ординат організовує походи з метою створення "екологічних стежок".

В селах Кидівці і Кульчіївці Кам'янець-Подільського району, учні взяли під опіку всі природоохоронні об'єкти.

Юні природоохоронці Чемеровеччини беруть участь у конкурсі "Скривджена земля". Минулого року ними очищено понад 300 джерел питної води. Увійшли в практику зустрічі молоді з виробниками полів і ферм, ліквідаторами Чорнобильської катастрофи.

В Красилівському районі, в рамках руху учнівської молоді "Моя земля - земля моїх батьків" працює 135 пошукових загонів з загальною кількістю 129 учасників, в тому числі: "Краса і біль України" - 30, екологічна експедиція - 10 загонів.

В с.Нубин Старокостянтинівського району, члени клубу "Пошук" брали участь в археологічній експедиції. Вивчались гідрологія і геологія Подільських Товтрів Сатанова Городоцького району.

Здавна в області надається увага екскурсіям та туризму. Є традиційні маршрути, пропонуються нові. Серед них: "Шляхами Б.Хмельницького по Городоччині", "Грядю коралових рифів Сарматського моря", "Шляхами Смотрицького", "Шати Карпатських гір", та ін.

Краєзнавці Городка проводили пошуки стародавніх поселень у районі. Виявлено 5 поселень слав'ян VI-VIII століть, часів. Завдяки їхнім зусиллям загалу відомі ланкові В.Венгелівська, В.Цегелько, О.Казимірска, які вирощували по 610-800 центнерів цукрових буряків з кожного гектара, перші ударники трактористи П.Яшишин, А.Серветник, А.Савицький; Герої Соціалістичної праці Г.Целех і М.Починок; Герої Радянського Союзу А.Атаман і Ц.Малиновський; Д.Починок і М.Садомовська (заслужені працівники культури). Також досліджені життя і творчість І.Дузя (вчений), Л.Кулаковського (музикознавець), І.Ковальова (генерал-лейтенант), Х.Бейдера (краєзнавець). Пошуковці с.Купель зібрили матеріали до музею "Бойової слави", а в с.Видава - до "Історії села".

В багатьох селах кожного району молодь, вчителі, культосвітні працівники, ветерани війни і праці збирають матеріали для поновлення і реєстрації музеїв, а там, де їх немає - відкриття. І цю благородну справу потрібно всіляко підтримувати.

В Старій Синяві, Новій Синяві, Адамполі, Паньківцях створено музеї з історії краю, населених пунктів, окремих тематичних напрямів.

В Дунаєвському районі вже переєстровано 14 музеїв, а цьому передувала велика пошуково-дослідницька робота, переосмислення подій, минулого і створення експозицій з погляду сьогодення.

Юні краєзнавці беруть участь в експедиції "Мікротопоніми України", під час якої були зібрані топоніми населених пунктів. Результати роботи дунаївчан опубліковані в районній газеті.

В Чемерівцях вивчено урочища, створено карту населених пунктів. Чималі здобутки в Ізяславському, Славутському, Полонському, Хмельницькому та інших районах.

Що стосується народних традицій, звичаїв, свят і обрядів, які вивчаються в рамках експедиції "Краса і біль України" та "Звичаї нашого краю", то зібрано багатющий матеріал. В Дунаївцях і Вінківцях видані збірки з цих досліджень.

В Старокостянтинові, під керівництвом О.Пажимського, в музеї-садибі "Самчики" зібрано колекцію народного одягу.

В школах Старосинявського району розгорнуто етнографічно-пошукову роботу з вивчення свого родоводу, подвижницької діяльності своїх дідів і прадідів. Оформлюються альбоми, альманахи народних пісень, куточки народознавства.

Учні початкових класів Лисичанської школи Славутського району провели свято української мови. Запросили батьків, учнів старших класів, поета Г.Яковчука, який 30 років був у цій школі директором, викладав українську мову і літературу.

В кожному районі, в багатьох селах є свої неповторні риси, особливості, традиції. Багато з них були втрачені або не підтримувались владою. Зараз традиції, свята, звичаї відроджуються за участю місцевого краєзнавчого активу.

Володимир Войтенко

РОЗВИТОК КРАЄЗНАВСТВА НА ЖИТОМИРЩИНІ В ПЕРІОД СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ (90-ті РОКИ ХХ ст.)

У розбудові Української незалежної держави чи не найважливішу роль відіграють завдання формування національної самосвідомості та історичної пам'яті українського народу. В їх реалізації суттєвим чинником виступає краєзнавство, вивчення рідного краю, яке виконує відповідальні науково-пізнавальні та виховні функції¹.

Загальновідомо, щоб любити свій край, його потрібно добре знати. Тому в умовах революційного оновлення суспільства, піднесення національної самосвідомості народу, невпинного зростання його інтересу до власної історії та культури, звершень минулих поколінь особливого значення набувають питання дальшого розвитку краєзнавчих досліджень.

Про значення краєзнавства на сучасному етапі в житті нашого суспільства відзначив у привітанні до делегатів і гостей Другого з'їзду Всеукраїнської спілки краєзнавців Президент України Леонід Кучма: "Глибоко усвідомлюючи виняткову роль краєзнавства у створенні об'єктивного літопису нашої країни, розвитку гуманітарної освіти, відродженні історичної пам'яті і формуванні на цій основі національної самосвідомості народу, держава буде всіляко сприяти вашій подвижницькій праці"².

27 березня 1990 р. утворено координаційний центр - Всеукраїнську спілку краєзнавців,

очолювану академіком П.Т.Троньком. До правління спілки від Житомирщини увійшли краєзнавці М.Костриця і Г.Мокрицький³. Відроджено друкований орган Спілки - журнал "Краєзнавство". Все ширше розгортається робота на місцях. У більшості областей і районів України створено, а в багатьох випадках відтворено краєзнавчі товариства розігнані в 30-ті роки тоталітарною системою. З другої половини 80-х - на початку 90-х років відбувається своєрідний вибух у регіональних краєзнавчих дослідженнях. До краєзнавчих пошуків долучилося нове покоління. Значного розвитку набув краєзнавчий рух в Житомирській області.

Установча конференція Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині відбулася 5 січня 1990 р. у приміщенні обласної універсальної наукової бібліотеки. Створення Товариства відбулося під егідою обласного відділення Українського фонду культури. Підготовчу роботу по проведенню установчої конференції взяла на себе ініціативна група, до складу якої увійшли голова обласного відділення Українського фонду культури, доктор історичних наук, професор Житомирського державного педагогічного інституту М.Лавринович, його заступник Є.Зотов, кандидат